

مقاله پژوهشی: تبیین گفتمان اندیشه‌ها، آراء، نظرات و رهنمودهای حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در زمینه مقابله با تحریم‌های اقتصادی

فرهاد رهبر، الله‌مراد سیف، محمد فرج‌الله‌زاده^۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۱۹

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۳/۲۶

چکیده

ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، با توجه به اختلافات سیاسی با دشمنان خود به‌ویژه آمریکا، تحت آماج تحریم‌های متعددی قرار گرفته است. از این رو مسئله تحریم به پدیده‌ای مستمر تبدیل شده که در چهار دهه گذشته با اُفت و خیزهای مختلفی همراه بوده است. هدف این پژوهش، «تبیین گفتمان اندیشه‌ها، آراء، نظرات و رهنمودهای حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی» است. پژوهش حاضر توسعه‌ای-کاربردی بوده و برحسب ضرورت از روش‌های اسنادی، تحلیل محتوای کمی و کیفی و همچنین تحلیل گفتمان استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که دشمن با داشتن گفتمان سلطه با هدف اعمال تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی مؤثرتر و کارآمدتر، در راستای عدم تبدیل تحریم به فرصت (تهدید)، نداشتن تدابیر اقتصادی، عدم بهره‌مندی از تجربیات ارزشمند، نداشتن بصیرت و همچنین عدم تلاش و کوشش مستمر (جهاد) برای مقابله با تحریم‌ها، مبادرت به اعمال آن‌ها علیه نظام جمهوری اسلامی ایران نموده است. آنچه به‌عنوان ازجاشدگی گفتمان حاضر تلقی گردید؛ تهدید فزاینده قلمداد کردن تحریم‌ها توسط دشمن بود. در راستای مقابله با چنین تحریم‌هایی، عنصر اصلی در گفتمان معظم‌له که تاحدی در سطح جامعه و مسئولین، تبیین و جاری شده، مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه با تحریم است که بر همین اساس مفاهیم روحیه سلطه‌ستیزی و خودتکایی اقتصادی، دانش‌بنیان نمودن تولیدات همراه با تأکید بر ایجاد عدالت در شرایط تحریم و همچنین پایداری و تاب‌آوری در چهارچوب این گفتمان، تجلی یافته‌اند.

کلید واژه‌ها: تحریم، حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، فرمایشات، فرامین، تحلیل گفتمان.

مقدمه

۱. استاد و عضو هیأت علمی دانشگاه تهران
۲. دانشیار و عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)
۳. دانش‌آموخته دکتری مدیریت راهبردی دانش دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی و نویسنده

مسئول: Mohamad_Farajolahzadeh@yahoo.com

در طی چهار دهه پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، ایران با توجه به اختلافات سیاسی با ایالات متحده تحت آماج تحریم‌های متعددی از سوی آمریکا، برخی سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای دیگر قرار گرفته است. در واقع آمریکا اولین پرچم‌دار استفاده از این ابزار، پس از پیروزی انقلاب اسلامی بوده است که هدف از انجام این تحریم‌ها را می‌توان در چهارچوب راهبرد «تغییر نظام» از طریق حداکثر نمودن هزینه‌های مرتبط با آن به‌منظور جلوگیری از ظهور کشوری الگو مبتنی بر ارزش‌های انسانی، مذهبی، اخلاقی و فرهنگی چه در عرصه منطقه‌ای و یا بین‌المللی دانست. بر این اساس، مسئله تحریم به پدیده‌ای درون‌زا برای اقتصاد ایران تبدیل شده است که در این چهار دهه با اُفت و خیزهای متعددی همراه بوده است.

با این حال تحریم‌هایی که علیه کشور تحریم‌شونده وضع و اعمال می‌شوند، فارغ از اینکه چه هدفی را دنبال می‌نمایند، یک مجموعه هزینه‌ها و پیامدها بر پیکر کشور هدف وارد خواهند کرد و جمهوری اسلامی ایران نیز از این قاعده و پیامدهای احتمالی چنین تحریم‌های ظالمانه‌ای مصون نبوده است و در برهه‌های زمانی مختلف، تحریم‌ها توانسته موجب بروز مشکلاتی گردد. با توجه به این چالش‌های فرارو است که حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در برهه‌های مختلف با بهره‌گیری از آموزه‌های دینی و تأکید بر ضرورت استفاده از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های بی‌ظنیر داخلی و همچنین توانایی انجام همه امور با توکل به خدا، بر مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه نظام جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با تحریم‌های ظالمانه دشمنان انقلاب عنایت داشته‌اند، به‌گونه‌ای که این امر در گفتمان و تدابیر ایشان گاهی به صراحت و در مقاطعی به‌طور ضمنی تجلی یافته‌اند.

در همین راستا، ایشان در دیدار با دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد (۱۳۸۶/۲/۲۵)، در فرازی در مورد تحریم‌ها چنین می‌فرمایند: «امروز استقلال ملت ما یک نمونه مثال‌زدنی در همه دنیا شده است. ما بایستی این استقلال را در همه چیز از خودمان نشان بدهیم. استقلال یعنی در مقابل حرکت قدرتمندان عالم، حالت انفعال به خود نگیریم. آنچه که منفعت ماست، آنچه که مصلحت ماست، آنچه که با هدف‌های ما و آرمان‌های ما منطبق است، آن را دنبال کنیم؛ زیر فشار تبلیغات دشمن و کار سیاسی دشمن قرار نگیریم و ملت

ما نشان داده که این قدرت را دارد که در مقابل فشارها مقاومت کند. یک دوره‌ای شرق و غرب عالم، دست به دست هم دادند و این ملت را زیر فشار یک جنگ سنگین و سخت هشت ساله قرار دادند ولی ملت با کمال قدرت تحمل کرد. بعد از آن تا امروز، زیر فشارهای تبلیغاتی، زیر فشار تحریم اقتصادی قرار داشتیم. حالا تازه ما را به تحریم اقتصادی تهدید می‌کنند! کی بوده است که ما تحریم اقتصادی نداشته باشیم؟ ما همین پیشرفت‌های علمی در زمینه هسته‌ای و غیر این‌ها را در حال و هوای تحریم اقتصادی به دست آوردیم» (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۳). ایشان در این فراز، بر لزوم شناسایی نقاط قوت و ضعف داخلی با آگاهی از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های نهفته درونی کشور و بهره‌گیری از فرصت‌های ناشی از اعمال تحریم‌های مستمر علیه ایران اسلامی و دوری جُستن از حالت انفعال در برابر آن‌ها و ایفای نقش یک بازیگر تأثیرگذار در عرصه بین‌الملل به‌عنوان الگویی برای کشورهای آزاده جهان، تأکید می‌نمایند.

در جمهوری اسلامی ایران، گرچه مسئولین تلاش می‌کنند تا از اندیشه‌ها و رهنمودهای ولایت فقیه (معمار و بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)) در حوزه‌های مختلف تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری برای انجام بهتر امور بهره‌گیرند ولی متأسفانه در حال حاضر، گفتمان و منظومه اندیشه‌ای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) برای مقابله با تحریم‌ها در مرحله اجرا و عمل، به‌خوبی در لایه‌های جامعه به‌ویژه محافل نخبگانی و مدیریتی شورمان مورد توجه قرار نگرفته است. با در نظر داشتن شرایط کنونی که ایالات متحده آمریکا از توافقنامه موسوم به «برجام» یک‌جانبه خارج شده و نیز اعمال تحریم‌های متعددی که طی قریب چهار دهه علیه نظام جمهوری اسلامی توسط دشمنان به انحاء مختلفی برقرار گردیده؛ عدم تبیین و استخراج اجزا و عناصر گفتمان معظم‌له برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی علیه کشورمان که می‌تواند مسئولان اجرایی را در تقابل با چنین عوامل تهدیدزایی در سطوح مدیریت راهبردی رهنمون باشد، مسئله اصلی این پژوهش است.

پژوهش حاضر از جنبه ایجابی مبنی بر اهمیت انجام آن، دربرگیرنده امکان ایجاد اجماع (نظری و عملی) در بین مدیران اجرایی کشور و امکان حل نظام‌مند مسائل مربوط به پدیده

تهدیدزای تحریم‌های اقتصادی علیه کشور مبتنی بر گفت‌وگو بر گفتمان مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) است و از حیث سلبی، ناظر بر ضرورت انجام این مطالعه که در صورت عدم تبیین چنین گفت‌وگویی می‌تواند موجب بروز مشکلات و مسائلی گردد، شامل مواردی چون امکان عدم بهره‌مندی مطلوب از نقاط آرمانی ترسیم‌شده در گفتمان مقام معظم‌له در حوزه تحریم‌ها و نیز امکان تشت آراء و نظرات مدیران اجرایی کشور در سطوح مختلف تصمیم‌گیری‌های به‌موقع و صحیح برای مقابله با تحریم‌ها می‌شود. در مجموع با توجه به جدید بودن موضوع و اینکه برای نخستین بار اقدام به تبیین گفتمان ایشان برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی می‌شود، انجام این پژوهش را با اهمیت می‌نمایاند.

هدف از انجام این مطالعه؛ «تحلیل گفتمان اندیشه‌ها، آراء، نظرات و رهنمودهای حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در زمینه مقابله با تحریم‌های اقتصادی» است و با در نظر داشتن این هدف، پژوهشگران به دنبال پاسخگویی به این پرسش‌اند که «گفتمان اندیشه‌ها، آراء، نظرات و رهنمودهای حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در زمینه مقابله با تحریم‌های اقتصادی چگونه است و اجزای آن کدامند؟»

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی پژوهش

پیشینه‌شناسی

تحریم‌های اقتصادی پیشینه‌ای طولانی مدت در عرصه روابط بین‌الملل دارد. مطالعات نشان می‌دهد که استفاده از این تحریم‌ها به سده‌های قبل از میلاد برمی‌گردد و پس از جنگ جهانی دوم به‌عنوان یک راهکار جایگزین برای برخوردهای نظامی، مورد استقبال سازمان‌ها و دولت‌ها قرار گرفته است (کازرونی و همکاران، ۱۳۹۴). با گذری بر ادبیات و پیشینه پدیده تحریم، مشاهده می‌شود که جمهوری اسلامی ایران نیز بر اساس همین رویکرد دشمنان و به دنبال داشتن ماهیت انقلابی و اسلامی خود که بر پایه سیاست نه شرقی و نه غربی و خارج شدن از مدار اقماری سلطه‌گران در عرصه بین‌الملل بنیان نهاده شده بود، در طول این چهار دهه با مسئله تحریم‌های مختلف و در سطوح گوناگون همواره مواجه بوده است.

در ادامه به برخی از مطالعات انجام گرفته که می‌تواند ما را در تبیین هرچه بیشتر ادبیات پژوهش حاضر یاری رساند، اشاره می‌شود.

در مطالعاتی که در داخل کشور انجام شده؛ «غفاری آشتیانی و همکاران» (۱۳۹۳) با هدف بررسی کاهش صدمات ناشی از تحریم‌ها بر پیکره اقتصاد ایران، بر ضرورت استفاده از کالای ایرانی تأکید نمودند. آنان به دنبال شناخت و بررسی عوامل مؤثر بر مصرف کالای داخلی و مبنا قرار دادن تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده، نتیجه گرفتند که ادراک قیمت، کیفیت و توانایی تولیدکننده ایرانی بر نگرش نسبت به کالای داخلی و همچنین کنترل رفتاری ادراک شده، نگرش، هنجار ذهنی، آگاهی و نگرش نسبت به تحریم نیز بر قصد مصرف کننده از محصولات ایرانی اثر مثبتی خواهند داشت. «کیمیایی و همکاران» (۱۳۹۴) در پژوهشی که به دنبال تدوین و تنظیم ویژگی‌های یک الگوی ساختاری رسانه‌ای برای شرایط تحریم بودند، نشان دادند که الگوی رسانه‌ای به دست آمده شامل شش محور؛ عوامل «استفاده از دیپلماسی رسانه‌ای و هدایت افکار عمومی» و «انتشار غیرمستقیم اطلاعات» به ترتیب دارای بیشترین و کمترین وزن اهمیت بوده‌اند. همچنین در مطالعه‌ای که «بیات» (۱۳۹۵) با هدف بررسی نقش تهدید نظامی در راهبرد آمریکا برای کارآمدسازی تحریم ایران انجام داد، نشان داد که تهدید به کاربرد گزینه نظامی تأثیر خود را از طریق تغییر تحلیل سود- هزینه ایران و یا شرکای تجاری آن بر کارآمدی تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری گذاشته است. «کریمی» (۱۳۹۶) ضمن بررسی موضوع تحریم‌ها از منظر امکان اقدام متقابل کشور تحریم‌شونده و همچنین حضور کشورهای رقیب برای کشور تحریم‌شونده با استفاده از نظریه بازی نشان می‌دهد که امکان اقدام متقابل، این فرصت را به کشور تحریم‌شونده می‌دهد که محاسبات کشور تحریم‌کننده را تغییر دهد و این امر احتمال وقوع تحریم را کاهش می‌دهد. «رهبر و همکاران» (۱۳۹۶) در پژوهش خود مبادرت به ارائه الگویی پارادایمی برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی علیه ایران مبتنی بر گفتمان ولایت نمودند و در آن دلایل وضع تحریم‌ها (شرایط علی) را با در نظر داشتن پدیده محوری آن و لحاظ شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و اجرای راهبرد مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه به‌عنوان کُش و راهبرد مؤثر همراه با احصاء نتایج و پیامدهای متصور از چنین واکنش‌های

خنثی‌ساز تحریمی در این الگو ترسیم نمودند. در بررسی تحلیلی وضعیت کارایی تحریم‌های اقتصادی علیه ایران از منظر اقتصاد سیاسی برای دوره زمانی ۱۳۶۴ تا ۱۳۹۳، «متقی» (۱۳۹۷) با استفاده از روش تحلیل پوششی داده‌ها نشان داد که کمترین تأثیر تحریم‌های اقتصادی علیه ایران در سنوات ۶۹ و ۸۱ و بیشترین تأثیر در سال‌های ۹۱ تا ۹۳ بوده است و تنها شاخص حساسیت‌زا در تحریم‌ها، رشد اقتصادی است.

از سویی دیگر، مطالعاتی هم در خارج از کشور انجام گرفته؛ از جمله «فرجی دیزجی» (۲۰۱۴م) پژوهشی را با استفاده از الگوهای «خود رگرسیون بُرداری» و «تصحیح خطای بُردار» انجام داد که نتایج حاصل از واکنش به تکانه‌ها و تحلیل واریانس آن‌ها نشان می‌دهد که سهم شوک‌ها و تکانه‌های درآمدی نفت در تبیین و توضیح مخارج دولت قوی‌تر از سهم شوک قیمتی بوده و تحریم‌هایی که با هدف محدود کردن درآمدهای صادراتی ایران انجام می‌شود، به‌طور بالقوه‌ای می‌تواند کل مخارج دولت را به‌عنوان یک موتور مهم برای توسعه اقتصاد ایران تحت تأثیر قرار دهد. «ماکالوز» (۲۰۱۴م) هم در مطالعه‌ای پیرامون پیامدهای تحریم‌ها علیه ایران، نتیجه می‌گیرد که فشار اعمال‌شده علیه کشورمان از طریق تحریم‌ها، تغییری در سیاست‌های آن ایجاد نمی‌کند بلکه تنها تغییر در راهبرد دولت ایران اتفاق می‌افتد و به عبارتی تحریم‌ها نه تنها بی‌تأثیرند و به مردم و اقتصاد ایران آسیب می‌زنند بلکه برای منافع کشور تحریم‌کننده هم مضر هستند. در گزارشی که توسط «پارسی و اسفندیاری» در ژوئن (۲۰۱۶م) تهیه شد، به ظرفیت روابط راهبردی بین اتحادیه اروپا و ایران در پی برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) اشاره و در آن به هر دو حوزه اختلاف‌نظرات و همچنین منافع مشترک و موضوعات مربوط به منافع دوجانبه پرداخته شده بود. برخی از حوزه‌های مشترک که هر دو می‌توانند از همکاری‌های آن‌ها بهره‌مند شوند عبارت‌اند از: تجارت، موضوعات زیست‌محیطی، آموزش و مبارزه با مواد مخدر. «ایانکوچینا و همکاران» (۲۰۱۶م) نیز با استفاده از یک الگوی شبیه‌سازی تعادل عمومی جهانی، اقدام به تعیین اثرات لغو تحریم‌های اقتصادی علیه ایران با واکنش‌ها و

۱. Vector Auto Regression (VAR)

۲. Vector Error Correction (VEC)

بدون واکنش‌های راهبردی نمودند. آنان چنین نتیجه گرفتند؛ ایران زمانی که صادرات نفت خامش به اتحادیه اروپا به نصف سطح پیش از تحریمش برسد، بیشترین سود را خواهد بُرد و اگر صادرکنندگان نفت در شورای همکاری خلیج فارس، صادرات نفت خام خود را برای حمایت از قیمت نفت محدود کنند، ایران می‌تواند منافع تقریباً بالایی را به دست آورد.

به‌طور کلی، بررسی پژوهش‌های انجام‌گرفته نشان می‌دهد گرچه این پژوهش‌ها اعم از داخلی و یا خارجی به نوبه خود می‌توانند با مطالعه حاضر تاحدودی شباهت داشته باشند ولی هر یک از آن‌ها با استفاده از رویکرد و روش‌شناسی متفاوتی که برای خود برگزیده، دارای یافته‌های متمایزی با پژوهش حاضر بوده‌اند، بنابراین با توجه به نوع رویکرد و روش‌شناسی متفاوت این مطالعه به مقوله تحریم و از این جهت که تاکنون از منظر تبیین گفتمان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) برای مقابله با آن، مطالعه‌ای در کشور انجام نشده، پژوهش حاضر را از سایر مطالعات انجام‌گرفته، متمایز می‌نماید.

مفهوم‌شناسی

بر اساس اقتصاد سیاسی بین‌الملل، تحریم اقتصادی ابزاری در خدمت سیاست خارجی کشورها است، زیرا تجارت می‌تواند اهرمی برای تنبیه طرف مقابل تلقی شود، بدون آنکه از نیروی نظامی استفاده گردد. به گفته «گیلپین»، تحریم اقتصادی به معنای مداخله‌گری در روابط اقتصادی با اغراض سیاسی است. «الکساندر جورج» نیز معتقد است، این تحریم نوعی دیپلماسی اجبار است که در آن آمیزه‌ای از زور و دیپلماسی به‌گونه‌ای هدفمند استفاده می‌شود تا دشمن را که به دنبال تغییر وضع موجود است و یا هم‌اکنون وضع موجود را دگرگون ساخته، وادار نماید تا در تصمیم خود تجدیدنظر کند. تحریم اقتصادی اهرمی است که کشور مخالف را به این نتیجه می‌رساند که هزینه تمکین در برابر خواست کشور تحریم‌کننده، کمتر از هزینه ناشی از اعمال تحریم اقتصادی علیه آن کشور است (کیمیایی و همکاران، ۱۳۹۴). به عبارتی، این نوع تحریم اقدام برنامه‌ریزی‌شده یک یا چند دولت از طریق محدودسازی مناسبات اقتصادی برای اعمال فشار بر کشور هدف با مقاصد

مختلف سیاسی است که اغلب به‌عنوان جایگزین جنگ و اعمال قوه قهریه تلقی می‌شود (علوی و امیری، ۱۳۹۵). در این معنا از مفهوم واژه «تحریم»، تدابیر قهرآمیز علیه یک یا چند دولت به‌منظور ایجاد تغییر در سیاست‌های کشور هدف یا حداقل بازگوکننده نظر یک دولت درباره این قبیل سیاست‌ها، استنباط می‌شود و از همین رو است که تحریم‌ها را به‌عنوان جریمه و مجازات‌های عواقب رفتار غیرقانونی تلقی می‌کنند (انصاریان، ۱۳۹۳: ۱۲).

در مقابل این دیدگاه، رهیافت دیگری نیز وجود دارد که معتقد است در جایی که هیچ دولت مرکزی‌ای وجود ندارد که بتواند کنترل اجباری بر گروه‌های فرعی که جامعه را می‌سازند اعمال کند، منطقی نیست که صحبت از تخلف از قانون یا مجازات شود، در نتیجه می‌توان به‌طور منطقی بیان داشت که صدماتی که توسط کشورهای دارای حاکمیت که به هر دلیلی بر یکدیگر اعمال می‌شوند در اصل نبایستی «مجازات» تلقی شوند، بلکه به جای آن بهتر است این اعمال بر اساس نظر «توماس هابز» در چهارچوب «اعمال خصمانه‌ای» قرار گیرند که در شرایط جنگ وضع می‌شوند. از آنجا که تحریم‌های بین‌المللی وضع شده موجود، اغلب بازتابی از عصاره رابطه هابزی بین قدرت مشروع و مجازات است و از سویی دیگر، هیچ «قدرت مشروع» و هیچ «قانونی» در سیاست بین‌الملل وجود ندارد، در نتیجه هیچ مجازاتی نمی‌تواند وجود داشته باشد و تنها تحریم‌ها می‌توانند به‌عنوان اعمال خصمانه‌ای تلقی شوند که توسط کشورهای تحریم‌کننده علیه سایر کشورها اعمال می‌گردند (زهرانی، ۱۳۷۶: ۷۳-۷۲).

فارغ از نحوه اجرای تحریم‌ها توسط کشورهای تحریم‌کننده، پژوهشگران در مطالعات خود با توجه به رویکردی که نسبت به مقوله تحریم و این واژه داشته‌اند و همچنین توجه به اهداف و انگیزه‌های احتمالی اعلامی یا اعمالی کشور یا نهادهای وضع‌کننده تحریم (رهبر و همکاران، ۱۳۹۶)، برای عبارت «تحریم اقتصادی» چنین تعریفی را ارائه نموده‌اند: «مجموعه تدابیر و اقدام‌های ظالمانه قهرآمیز اقتصادی یک‌جانبه یا دسته‌جمعی کشور یا گروهی از کشورها به هنگامی که تلاش‌ها و راهکارهای سیاسی و حقوقی آن‌ها برای وادارسازی کشور هدف به تبعیت از نظام سلطه با شکست مواجه شده باشد و با هدف ایجاد تغییر در رفتار، مهار یا تغییر نظام سیاسی حاکم بر کشور مورد تحریم

در راستای اجبار به انطباق با هنجارهای مورد نظر کشورهای سلطه‌گر (تحریم‌کننده) - که عموماً به بهانه‌های سیاسی، عدم اشاعه‌ای، حقوق بشری، نفوذ منطقه‌ای و یا حمایت از تروریسم هستند - اعمال می‌گردد».

اندیشه‌ها، آراء، نظرات و رهنمودهای حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

در این بخش، با استفاده از نرم‌افزار «حدیث ولایت» به تفکیک، مبادرت به بررسی تمام‌شمار فرمایشات و منویات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) با ذکر متن بیانات و فرامین ایشان برحسب مورد، نشانی و کلیدواژه‌های استخراجی آن گردید. در مرحله نخست، فرازهایی که به موضوع این پژوهش اشاره داشته (تحریم اقتصادی)، انتخاب و در هر فیش، کلمات مورد نظر برای ادامه کار استخراج شده و مورد بررسی قرار گرفته است (این فیش برداری تقریباً کامل و اهم موضوعات را در برمی‌گیرد). در مرحله بعد، کلیدواژه‌های مرتبط با تحریم‌های اقتصادی توسط پژوهشگر استخراج گردید (در جداول ۲،۳ و ۴ این موضوع نشان داده شده است). در ادامه، به‌منظور رعایت اختصار در گفتار، متن کامل مجموعه فرمایشات برگزیده‌ای مرتبط با موضوع این پژوهش برای تبیین هرچه بیشتر موضوع به تفکیک بیانات و فرامین آن حضرت آمده است.

الف) گزیده‌ای از بیانات و فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

- معظم‌له در بیاناتی، هدف از اعمال تحریم‌ها را کاهش سطح آستانه تحمل مردم و مسئولان دانسته‌اند و ویژگی‌هایی چون ایمان، صداقت و آگاهی و هوشمندی به‌عنوان عوامل ایستادگی در برابر تحریم‌های ظالمانه علیه کشورمان معرفی شده‌اند و چنین می‌فرمایند: «از اول پیروزی انقلاب، سیاست قطعی آمریکا و هم‌پیمانانش این بود و هنوز هم هست که کاری کنند تا شاید بتوانند ملت ایران را خسته کنند؛ اما شما از محاصره اقتصادی و جنگ تحمیلی و دشنام‌هایی که از دهان یاوه‌گوی سخنگویان استکبار جهانی بیرون می‌آمد، خسته نشدید و نشان دادید که آگاه و مؤمن و صادق و ملت شایسته‌اید. خدای متعال که شما ملت ایران را برای اولین پایگاه اشتعال انوار معنویت و اسلام در

دوران سلطه مادیگری انتخاب کرد، به خاطر همین خصوصیاتتان بود» (مراسم اولین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی (ره)، ۶۹/۰۳/۱۴).

- در فرازی دیگر، ایشان اقدامات هوشمندانه و مقتدرانه را به‌عنوان یکی از راهکارهای خنثی‌سازی آثار منفی تحریم برمی‌شمارند و چنین می‌فرمایند: «...ملت ایران، مسئولین، آحاد مردم، دستگاه‌های مختلف، با تدبیرهای هوشمندانه‌ای توانستند با این تحریم‌ها مقابله کنند و مواجهه آن‌ها تا حدود زیادی توانست اثر این تحریم‌ها را خنثی کند و حربه دشمن را کُند کند» (پیام نوروزی سال ۱۳۹۱ (۹۱/۰۱/۰۱)).

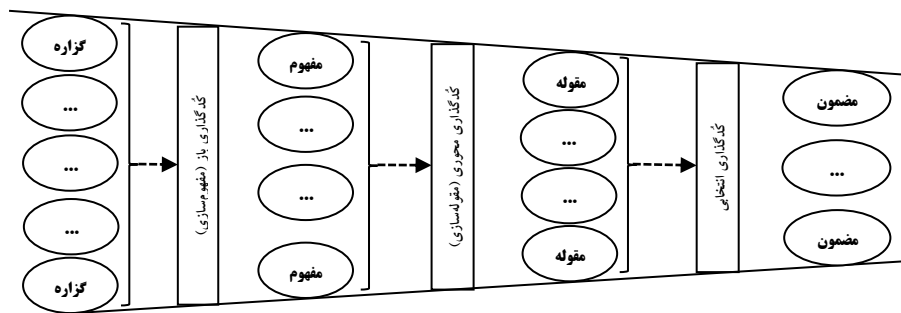
ب) گزیده‌ای از تدابیر و فرامین حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

- مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در پیام روز ملی مبارزه با استکبار جهانی (۶۹/۰۸/۱۳) چنین آورده‌اند: «ملت ما، پیروزی بر رژیم وابسته شاهی را، پیروزی بر ترندها و توطئه‌های آمریکایی را، پیروزی بر جبهه نظامی پیش‌کرده شرق و غرب را، پیروزی بر محاصره اقتصادی را، پیروزی بر جبهه سیاسی و تبلیغاتی جهانی را و پیروزی بر بسیاری از مشکلاتی را که به دست همان دشمنان برایش فراهم شده بود، یکی پس از دیگری با همه وجود حس کرد و طعم شیرین آن را چشید. همه این پیروزی‌ها، به برکت تمسک به اسلام و حفظ استقلال و استغناء از بیگانگان و توکل به خدا و تلاش یکپارچه ملت پشت سر رهبر یگانه و بی‌بدیش به دست آمد». در این بخش، تمسک به اسلام؛ داشتن استقلال اقتصادی؛ توکل بر خدا و تلاش و کوشش مردم به‌عنوان عوامل موفقیت و ایستادگی در برابر تحریم‌های اقتصادی علیه کشورمان تلقی شده است.

- در ابلاغیه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (۹۲/۱۱/۲۹)، در بخشی از آن چنین آمده است: «... اگر از الگوی اقتصادی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی که همان اقتصاد مقاومتی است، پیروی کند نه تنها بر همه مشکلات اقتصادی فائق می‌آید و دشمن را که با تحمیل یک جنگ اقتصادی تمام‌عیار در برابر این ملت بزرگ صف‌آرایی کرده، به شکست و عقب‌نشینی وامی‌دارد،... با حفظ دستاوردهای کشور در زمینه‌های مختلف و تداوم پیشرفت و تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز

بیست‌ساله، اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت‌بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو را محقق سازد و الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد». در این ابلاغ، با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی مربوط به اقتصاد مقاومتی به‌عنوان راهبرد خنثی‌سازی تحریم‌های اقتصادی علیه کشورمان، این اقتصاد را دارای ویژگی‌هایی چون دانش‌محوری، عدالت‌محوری، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو معرفی می‌نماید.

با مروری بر ادبیات پژوهش و الگوهای مربوط در این زمینه و همچنین به دلیل استفاده از روش انجام تحلیل محتوای کیفی در بخشی از مطالعه حاضر، الگوی مفهومی زیر (شکل ۱)، متشکل از سه مرحله کلی «کُدگذاری باز»، «کُدگذاری محوری» و «کُدگذاری انتخابی» ترسیم گردید. در «کُدگذاری باز»؛ داده‌های گردآوری‌شده، تجزیه و تحلیل و از طریق آن، مفاهیم شناسایی و ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شود. «کُدگذاری محوری» شامل فرایند ربط‌دهی مقوله‌ها به زیرمقوله‌ها و پیوند دادن مقوله‌ها در سطح ویژگی‌ها و ابعاد بوده و به این دلیل محوری است که کُدگذاری حول یک مقوله تحقق می‌یابد. در «کُدگذاری انتخابی»؛ یافته‌های مراحل کُدگذاری قبلی را گرفته، مقوله محوری (مضمون) را انتخاب نموده، به شکلی نظام‌مند آن را به دیگر مقوله‌ها ربط داده، روابط را اثبات کرده و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز داشته، تکمیل می‌کند (دانایی‌فرد و امامی، ۱۳۸۶).

شکل ۱: الگوی مفهومی پژوهش بر اساس تحلیل محتوای کیفی گفتمان امام خمینه‌ای (مدظله العالی)

پژوهش حاضر به جهت آنکه با مطالعه و تبیین گفتمان حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه تحریم‌ها، منتهی به توسعه و بهبود روش‌ها از طریق شناسایی اجزا و مفاهیم مرتبط با گفتمان آن حضرت برای مقابله با تحریم‌ها می‌شود، از نوع پژوهش توسعه‌ای بوده و از این منظر که برای رسیدن به هدف عملی مشخصی رهنمون شده و نتایج حاصل از آن می‌تواند به منزله چراغ راهی برای بهبود وضعیت مقابله با تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران در سطح مدیریت کلان کشور باشد، از نوع پژوهش کاربردی است و از آنجا که مطالعه حاضر به لحاظ هدف، در پی تحلیل گفتمان اندیشه‌ها، آراء، نظرات و رهنمودهای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در زمینه مقابله با تحریم‌های اقتصادی است، برحسب ضرورت از روش‌های اسنادی، تحلیل محتوای کمی و کیفی به‌منظور تبیین اندیشه‌ها، تدابیر و فرمایشات ایشان استفاده شده است.

این پژوهش دارای دو جامعه آماری اسنادی و خبرگی است. جامعه اسنادی دربرگیرنده تمامی اسناد و مدارک منتشرشده و قابل دسترس مربوط به فرمایشات معظم‌له در ارتباط با حوزه مقابله با تحریم‌های اقتصادی بوده و در بخش شناسایی اجزا و مفاهیم مرتبط با گفتمان؛ جامعه آماری خبرگی شامل خبرگان و افراد متخصص با روش نمونه‌گیری به‌صورت اشباع هدفمند با تعداد نمونه‌های اشباع کیفی بوده است. برخلاف روش‌های نمونه‌گیری احتمالی که در آن‌ها هدف، تعمیم نتایج از یک نمونه مُعرف به کل جامعه مورد پژوهش است. در روش‌های کیفی چنین هدفی مدنظر نبوده و معیار، توصیف یا تبیین یک پدیده به مشروح‌ترین شکل ممکن با رسیدن به اشباع نظری است. در این پژوهش، اسناد و مدارک به‌صورت تمام‌شمار مورد بررسی قرار گرفت و حجم نمونه در زمینه گفتمان ایشان شامل اهم اسناد و مدارک منتشرشده و قابل دسترس در ارتباط با حوزه تحریم‌ها علیه کشورمان و مراجعه به خبرگان تا اشباع نظری می‌باشد. البته تمرکز نمونه‌گیری برحسب نوع گدگذاری که به کار رفته (باز، محوری یا انتخابی)، تغییر می‌کند و با پیشرفت پژوهش، نمونه‌گیری نیز هدف‌دارتر شده و تا زمان اشباع تمامی مقوله‌ها، ادامه می‌یابد.

در این مطالعه، برای گردآوری داده‌ها از هر دو روش میدانی و کتابخانه‌ای استفاده می‌شود. از آنجا که پژوهشگر در گردآوری داده‌ها همواره با متغیرهای کمی، کیفی و آمیخته

روبه‌رو است و باید بر اساس این متغیرها، ابزار گردآوری لازم را انتخاب نماید (خلیلی شورینی، ۱۳۹۱: ۲۰۱)، در پژوهش کنونی نیز در روش کتابخانه‌ای و مبحث مربوط به تبیین گفتمان معظم‌له برای مفهوم‌شناسی و تدوین ادبیات پژوهش مبتنی بر متون علمی و دینی و نیز اندیشه‌ها، رهنمودها و تدابیر ولایت فقیه از ابزار فیش‌برداری و در بخش شناسایی اجزا و مفاهیم مرتبط با گفتمان که از طریق روش میدانی انجام می‌شود، از ابزار پرسشنامه نیمه‌باز و تأیید خبرگانی استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

در ابتدا به منظور تبیین و استخراج هرچه دقیق‌تر مفاهیم از آثار و بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در حوزه مقابله با تحریم‌ها با بهره‌گیری از نرم‌افزار «مکس کیو دی» مبادرت به تحلیل محتوای کمی و کیفی این بیانات شد. در ادامه به منظور انجام تحلیل بیانات معظم‌له، اقدام به بررسی شرایط زمانی، زمینه‌ها و ارتباطات فراکلامی بیانات و تدابیر و سپس استخراج و احصاء عناصر محوری مربوط به منظومه اندیشه‌ای ایشان در زمینه مقابله با تحریم‌ها گردید.

تحلیل محتوای کمی بیانات و فرامین امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه مقابله با

تحریم‌های اقتصادی

در تحلیل محتوای کمی ما در پی یافتن میزان اشارات و تأکیدات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) بر موضوع نحوه مقابله با تحریم‌ها هستیم. همچنان که در جدول ۱ می‌توان فراوانی گزاره‌ها، واژگان کلیدی و فراوانی مفاهیم احصاء شده از این گفتمان ناشی از این تحلیل را مشاهده کرد. البته واژگان و مفاهیم کلیدی مرتبط با هدف مطالعه به گونه‌ای انتخاب شدند که کلیه مفاهیم مطرح شده در گفتمان مورد نظر را پوشش دهند و امکان تحلیل را فراهم آورند.

جدول ۱: واژگان کلیدی استخراج شده از بیانات و فرامین حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

واژگان	تحریم	۲۶۵	حصار کشیدن	۱	واژگان	فراوانی
تحریمی	۵	حصص اقتصادی	۲	واژگان	فشارهای	۵
تحریم‌ها	۱۴۴	محاصره	۱۲	فشار بودن	۸	۸
تحریم‌های	۴۲	محاصره	۸	فشار اقتصادی	۳۱	۳۱
تحریم‌هایی	۲۰	محاصره‌ها	۵	فشار آوردن	۱۱	۱۱
تحریم اقتصادی	۲۸	محاصره‌های	۱	واژگان	فراوانی	۲۵
تحریم‌های اقتصادی	۲	محاصره اقتصادی	۴	واژگان	فراوانی	۲۵
تحریم کردن	۴۹	محاصره‌ی اقتصادی	۱۰۱	واژگان	فراوانی	۲۵
تحریم‌های اقتصادی کردن	۱	محاصره‌های اقتصادی	۱	واژگان	فراوانی	۲۵
تحریم کنندگان	۲	محاصره کردن	۹	واژگان	فراوانی	۲۵
جنگ اقتصادی	۴	فشار	۶۰	واژگان	فراوانی	۲۵
حصار	۱	فشاری	۱	واژگان	فراوانی	۲۵
حصار اقتصادی	۱	فشارها	۲۶	واژگان	فراوانی	۲۵

جست‌وجوی در بیانات، تدابیر و فرامین مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در ارتباط با حوزه مقابله با تحریم‌های اقتصادی نشان می‌دهد که ایشان از زمان پذیرش مسئولیت زعامت و ولی امر مسلمین و به فراخور شرایط زمانی و مکانی، در مواردی به‌طور صریح و یا ضمنی به موضوع تحریم‌های اقتصادی علیه کشورمان پرداخته‌اند که در جدول بالا فراوانی هر یک از واژگان به تفکیک آمده است.

تحلیل محتوای کیفی فرمایشات امام (مدظله‌العالی) در حوزه مقابله با تحریم‌های اقتصادی

در بخش تحلیل محتوای کیفی، از آنجا که در پژوهش حاضر از رهیافت نظام‌مند «استراوس و کوربین» (۱۹۹۸ م) برای نظریه‌مبنایی که بر استفاده از گام‌های تحلیل داده‌ها مشتمل بر کُدگذاری (باز، محوری و انتخابی) تأکید دارند، استفاده شده است؛ در مرحله کُدگذاری باز، فرازهای مرتبط با موضوع پژوهش تعیین و به سامانه مستندات نرم‌افزار، انتقال یافت و برای هر فراز به فراخور محتوای متن، واژگان کلیدی آن احصاء گردید

(مفاهیم). به عبارتی دیگر در این بخش اقدام به استخراج کلیدواژه‌های مرتبط با حوزه مقابله با تحریم‌های اقتصادی از بیانات و فرامین مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شد که می‌توان نمونه‌ای از آن را در جدول (۲) مشاهده نمود.

جدول ۲: نحوه استخراج مفاهیم از تدابیر و فرامین حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی

تدابیر و فرامین		
نشانی	مفاهیم	متن (جمله/جملات)
۱۱/۲۹ ۹۲ ابلاغیه سیاست‌ها ی کلی اقتصاد مقاومتی	اقتصاد مقاومتی راهبرد خنثی سازی تحریم؛ اقتصاد مقاومتی موجب اقتصاد دانش بنیان، عدالت‌محور، درون‌زا و برون‌گرا و پویا و پیشرو	...اگر از الگوی اقتصادی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی که همان اقتصاد مقاومتی است، پیروی کند نه تنها بر همه مشکلات اقتصادی فائق می‌آید و دشمن را که با تحمیل یک جنگ اقتصادی تمام‌عیار در برابر این ملت بزرگ صف‌آرایی کرده، به شکست و عقب‌نشینی وا می‌دارد،...با حفظ دستاوردهای کشور در زمینه‌های مختلف و تداوم پیشرفت و تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز بیست‌ساله، اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت‌بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو را محقق سازد و الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد.

نتایج حاصل از بررسی‌های انجام‌گرفته و احصاء واژگان کلیدی مربوط به هر یک از فرازها، به تفکیک جداول ۳ و ۴ به ترتیب مستخرجه از فرمایشات و فرامین معظم‌له قابل مشاهده است.

جدول ۳: مفاهیم استخراج‌شده از فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه مقابله با تحریم‌های اقتصادی

عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها
استقلال اقتصادی عامل ایستادگی در برابر تحریم	اقتدار ملی، راهکار خنثی‌سازی	اقتدار علمی، ابزار اقتدار

عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها
درون‌زا	تحریم	
نفی تحصیل ثروت نامشروع	اخلاص عامل ایستادگی در برابر تحریم	اتحاد و همبستگی عامل ایستادگی در برابر تحریم
اسلام‌گرایی دلیل تحریم	خودکفایی عامل ایستادگی در برابر تحریم	تحریم موجب دولتی شدن بیش‌ازحد اقتصاد
احیاء بخش‌های نیمه‌تمام	اقتصاد مقاومتی عامل ایجاد اقتدار ملی	اعتمادبه‌نفس عامل ایستادگی در برابر تحریم
تحریم موجب ابتکار	اسراف‌کاری حلقه مکمل تحریم	استحکام ساخت درونی اقتدار ملی، راهکار مصونیت‌بخشی برابر تحریم
برخی نیروهای داخلی عامل تحریم	اخلاق عامل ایستادگی در برابر تحریم	تحریم موجب نفرت افکار عمومی از دشمن
استقلال‌طلبی دلیل تحریم	امیدواری عامل ایستادگی در برابر تحریم	هدف تحریم کاهش سطح آستانه تحمل مردم و مسئولان
بهره‌وری از انرژی	عزم ملی عامل ایستادگی در برابر تحریم	مردمی شدن اقتصاد عامل ایستادگی در برابر تحریم
بهانه موضوع هسته‌ای دلیل تحریم	بزرگنمایی تحریم به‌عنوان نقطه‌ضعف	برنامه‌ریزی‌درست عامل ایستادگی در برابر تحریم
تحریم ابزاری برای تهدید	ایمان عامل ایستادگی در برابر تحریم	اتکا بر توانمندی‌های درونی عامل ایستادگی در برابر تحریم
تحریم به‌عنوان فرصت	پیشرفت علمی عامل ایجاد اقتدار ملی	حفظ روحیه انقلابیگری عامل ایجاد اقتدار ملی
تحریم موجب تلاش مضاعف	نگاه ویژه به صنایع کوچک و متوسط	آگاهی و هوشمندی عامل ایستادگی در برابر تحریم
تحریم موجب پیشرفت	تمرکز بر فعالیت‌های اقتصادی مزیت‌دار	سیاست‌های حمایتی از بخش تولید راهبرد خنثی‌سازی تحریم
پیشرفت اقتصادی کشور	تحریم موجب خودکوفایی	زیرساخت‌سازی عامل ایستادگی در برابر تحریم
تحریم موجب خودکفایی	دیانت عامل ایستادگی در برابر تحریم	ثبات اقتصادی عامل ایستادگی در برابر تحریم
نبود انزوا در اقتصاد درون‌زا	پیشرفت در شرایط تحریم	پیوند علم، صنعت و کشاورزی عامل ایستادگی در برابر تحریم
توانایی ایستادگی در برابر	عدم تسلیم عامل ایستادگی در برابر تحریم	تلاش و کوشش عامل ایستادگی در برابر تحریم

عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها
تحریم	برابر تحریم	
تحریم دارای آثار منفی	اقتصاد دانش‌بنیان، اقدام اقتصاد مقاومتی	رویکرد غلط اقتصادی برونزا دلیل تحریم
خوی استکباری دشمن دلیل تحریم	تحریم ابزاری برای وادارسازی به مذاکره	جهاد اقتصادی عامل ایستادگی در برابر تحریم
ضعف دشمن دلیل تحریم	داشتن رویکرد اقتصادی درونزا	راهبرد ایستادگی و تاب‌آوری؛ راهبرد خنثی‌سازی تحریم
تقویت تولید ملی	هدف تحریم خارج کردن مردم از صحنه	حمایت مردم عامل ایستادگی در برابر تحریم
وعده نصرت الهی در تحریم	رهبری عامل ایستادگی در برابر تحریم	پیشرفت علمی عامل ایستادگی در برابر تحریم
تحریم ابزار انزواسازی	نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری دلیل تحریم	اقتصاد مقاومتی ابزار مصونیت‌سازی در برابر تحریم
تحریم ابزار دشمن	هدف تحریم‌ها، ناامیدسازی مردم	وجود مدیران و مسئولان باتجربه مرتبط با تحریم
عدم اثربخشی تحریم	اقتصاد مقاومتی راهبرد خنثی‌سازی تحریم	شناسایی نقاط ضعف و اصلاح آن‌ها عامل ایستادگی در برابر تحریم
مخالفت با اقتدار دلیل تحریم	بصیرت عامل ایستادگی در برابر تحریم	سوء مدیریت عامل اصلی مشکلات اقتصادی
عدم موفقیت تحریم	صداقت عامل ایستادگی در برابر تحریم	شناسایی نقاط قوت و استفاده از آن‌ها، عامل ایستادگی در برابر تحریم
عدم واردات بی‌رویه	ایثار عامل ایستادگی در برابر تحریم	شناخت ابزار دشمن عامل ایستادگی در برابر تحریم
مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه	فرهنگ عامل ایستادگی در برابر تحریم	راه و مکتب امام (ره) عامل ایستادگی در برابر تحریم
هدف تحریم ناکارآمدی نظام	تحریم ابزار قابل استفاده علیه دشمن	قدرت‌افزایی عامل ایستادگی در برابر تحریم
هدف تحریم تسلیم شدن نظام	قناعت عامل ایستادگی در برابر تحریم	قرآن‌باوری عامل ایستادگی در برابر تحریم
مدیریت منابع مالی و پولی	لزوم مصونیت‌سازی در برابر تحریم	لزوم مقاوم‌سازی اقتصاد در برابر تحریم
مخالفت کشورها با تحریم	وجود تجربیات ارزشمند در	شهادت‌طلبی عامل ایستادگی در برابر تحریم

عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها
	برابر تحریم	
هدف مذاکرات لغو تحریم	صبر عامل ایستادگی در برابر تحریم	سیاست‌های اصل ۴۴ راهبرد خنثی‌سازی تحریم
وجود ضعف درونی دلیل تحریم	لزوم تدبیر برای خنثی‌سازی تحریم	وابستگی به نفت نقطه ضعف در شرایط تحریم
موضوع رژیم صهیونیستی دلیل تحریم	جهادگری عامل ایستادگی در برابر تحریم	توکل به خدا عامل ایستادگی در برابر تحریم
تحریم ابزار مقابله با نظام	دور زدن عامل ایستادگی در برابر تحریم	پیشرفت در شرایط تحریم موجب امیدآفرینی
هدف تحریم اعمال فشار عمومی	شرط انتقال فناوری در معاملات خارجی	ولایت‌مداری عامل ایستادگی در برابر تحریم
هدف تحریم براندازی نظام	هدف تحریم ایجاد نارضایتی عمومی	هدف تحریم ایجاد شکاف بین مردم و نظام
هدف تحریم تغییر رفتار نظام	هدف تحریم عدم تحقق آرمان‌های نظام	نهراسیدن از استکبار عامل ایستادگی در برابر تحریم
نهراسیدن از تحریم	هدف تحریم عدم حاکمیت اسلام	هدف تحریم‌ها تضعیف عوامل تقویت‌کننده نظام
هدف تحریم ممانعت از پیشرفت	هدف تحریم ممانعت از الگو شدن نظام	هدف تحریم محروم‌سازی نظام از حمایت مردم
فساد ستیزی	یاد خدا، عامل ایستادگی در برابر تحریم	عمل صالح عامل ایستادگی در برابر تحریم
-	-	وظیفه‌شناسی دینی عامل ایستادگی در برابر تحریم

جدول ۴: مفاهیم استخراج شده از فرامین حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه مقابله با تحریم‌های

اقتصادی

عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها	عنوان کلیدواژه‌ها
عدم واردات بی‌رویه	تحریم ابزار قابل استفاده علیه دشمن	راهبرد ایستادگی و تاب‌آوری؛ راهبرد خنثی‌سازی تحریم
اسلام‌گرایی دلیل تحریم	ضعف‌های ساختاری برجام به‌عنوان تهدید	شناخت ابزار دشمن عامل ایستادگی در برابر تحریم
هدف تحریم اعمال فشار عمومی	تحریم ابزار دشمن	اخذ تضمین قوی و کافی برای لغو تحریم
پیشرفت در شرایط تحریم	اقتصاد مقاومتی موجب اقتصاد دانش‌بنیان	استقلال اقتصادی عامل ایستادگی در برابر تحریم
وضع هر تحریم نقض برجام	تلاش و کوشش عامل ایستادگی در برابر تحریم	اقتصاد مقاومتی موجب اقتصاد درون‌زا و برون‌گرا
هدف مذاکرات لغو تحریم	ایمان عامل ایستادگی در برابر تحریم	اقتصاد مقاومتی راهبرد خنثی‌سازی تحریم
عدم موفقیت تحریم	هدف تحریم ممانعت از الگو شدن نظام	بصیرت عامل ایستادگی در برابر تحریم
تقویت تولید ملی	لزوم تدبیر برای خنثی‌سازی تحریم	توکل به خدا عامل ایستادگی در برابر تحریم
اقتصاد پویا و پیشرو	اقتصاد مقاومتی موجب اقتصاد عدالت محور	آگاهی و هوشمندی عامل ایستادگی در برابر تحریم
-	-	اتحاد و همبستگی عامل ایستادگی در برابر تحریم

در مرحله‌گذرداری محوری، با استفاده از تکنیک مقایسه پایدار، شرایط پیدایش ویژگی‌های مشترک مفاهیم که همان مقوله‌ها هستند، فراهم گردید (مهرابی و همکاران، ۱۳۹۰). در همین راستا، متون منتقل شده به سامانه از طریق روش‌های موجود در نرم‌افزار، در سامانه مربوط به گد پس از تعیین مفاهیم، گدگذاری شدند و مفاهیم کلی و انتزاعی (مقولات) حسب مورد، مشخص و سپس واژه‌های متناظر هر مفهوم کلی استخراج شد (جدول ۵). برای تحدید و تدقیق واژگان، از طریق ابزار پرسشنامه نیمه‌باز، این مقولات بر اساس ارتباط معنایی مرتب شدند و از ۱۵ خبره در دسترس در

حوزه پژوهش خواسته شد واژگان را به نسبت قرابت و نزدیکی معنایی به موضوع، معین نمایند و اگر غیر از مقولات ذکر شده، واژه دیگری را مناسب تر می دانند، معرفی نمایند (تعیین مقولات).

جدول ۵: فراوانی و مقولات استخراج شده از بیانات و فرامین حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

واژگان	فراوانی	واژگان	فراوانی
دینپیمایی اقتصادی	۱۶	رصد مخاطرات اقتصادی	۷
اقتدار علمی	۴	مشارکت اقتصادی مردم	۱
جهاد اقتصادی	۵	مردم‌پایه بودن اقتصاد	۱
عزم ملی	۲	تبدیل تحریم به فرصت	۸۱
الگوسازی جهانی	۱۴	اقتصاد دانش‌بنیان	۱
فساد ستیزی	۱	انتقال فناوری پیشرفته	۱
تقویت تولید ملی	۲	بهره‌مندی از تجربیات ارزشمند	۴
بهره‌وری از انرژی	۱	ایستادگی و تاب‌آوری	۳۴
نوآوری و ابتکار	۱۳	اصلاح الگوی مصرف	۲
استقلال اقتصادی	۲	افزایش رضایت عمومی	۸
تاب‌آوری اقتصادی	۱۸	افزایش سطح آستانه تحمل مردم و مسئولان	۱۱
بصیرت‌افزایی	۷	نگاه ویژه به صنایع کوچک و متوسط	۱
ثبات اقتصاد کلان	۱	مدیریت منابع مالی و پولی	۱
دشمن‌شناسی	۲	تأمین کارآمدی اقتصادی	۴
سلطه‌ناپذیری	۱	فعالیت‌های اقتصادی مزیت‌دار	۱
اتحاد و همبستگی	۲۵	احیاء بخش‌های نیمه‌تمام	۱
عمل صالح	۱	آرمان‌گرایی اسلامی	۳
قناعت‌ورزی	۱	مقاوم‌سازی اقتصاد	۴۲
صبر و ایستادگی	۳۷	جهت‌گیری ضد سلطه	۱۷
رشاد پویا و مستمر	۱۱	تکلیف‌محوری دینی	۲
خودباوری	۱۲	فرهنگ ایرانی - اسلامی	۱
اخلاق‌مداری	۴	مقابله با پول‌شویی	۱
ولایت‌مداری	۶	امیدآفرینی در جامعه	۴
تسلیم‌ناپذیری	۸	خودانگاشی اقتصادی	۱۱
معنویت‌گرایی	۲۸	خودنگاشی اقتصادی راهبردی	۱۰
اقتدارآفرینی ملی	۲۲	مکنتی و اسلامی بودن	۲
نظام ملی نوآوری	۱	باور به وعده نصرت الهی	۱
اقتصاد درون‌زا	۲	کاهش وابستگی به نفت	۳
زیرساخت‌سازی	۱	خصوصی‌سازی و توانمندسازی	۲
روحیه انقلابی‌گری	۱		

در مرحله گدگذاری انتخابی به منظور فرآیند یکپارچه‌سازی و بهبود مقوله‌ها، گدهای ایجاد شده در سامانه گد برحسب هر یک از مقولات و با استفاده از قابلیت‌های موجود در نرم‌افزار، مضمون‌سازی شدند و پس از تأیید مضامین به روش خبرگی درنهایت، جدول ۶ حاوی مضامین و مقولات بر اساس گفتمان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی ناشی از تحلیل محتوای کیفی به دست آمد.

جدول ۶: مضامین و مقوله‌های مرتبط با مقابله با تحریم‌های اقتصادی در فرمایشات حضرت امام

خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

مضامین	مقولات	نشانی
آرمان‌گرایی	روحیه انقلابی‌گری	حدیث ولایت/سال: ۹۴
	الگوسازی جهانی	حدیث ولایت/سال‌های: ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۸۰، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۱، ۷۰، ۶۸
	آرمان‌گرایی اسلامی	حدیث ولایت/سال‌های: ۸۱، ۸۰، ۷۱
	باور به وعده نصرت الهی	حدیث ولایت/سال: ۶۹
اسلام‌گرایی	مکتبی و اسلامی بودن	حدیث ولایت/سال‌های: ۷۰، ۹۰
	تکلیف‌محوری دینی	حدیث ولایت/سال‌های: ۷۳، ۹۵
ارزش‌مداری	معنویت‌گرایی	حدیث ولایت / سال‌های: ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۸۹، ۸۷، ۸۱، ۷۸، ۷۶، ۷۴، ۷۳، ۷۱، ۷۰، ۶۹
	تسلیم‌ناپذیری	حدیث ولایت/سال‌های: ۷۴، ۷۰، ۶۹، ۹۳، ۹۱، ۸۵، ۸۰
	ولایت‌مداری	حدیث ولایت/سال‌های: ۷۸، ۷۴، ۷۱
	اخلاق‌مداری	حدیث ولایت/سال‌های: ۷۱، ۷۰، ۶۹
	خودباوری	حدیث ولایت/سال‌های: ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۷۱، ۹۴، ۹۳، ۹۱
	فرهنگ ایرانی - اسلامی	حدیث ولایت/سال: ۷۱
	صبر و ایستادگی	حدیث ولایت / سال‌های: ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۳، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲
	قناعت‌ورزی	حدیث ولایت/سال: ۷۱
	عمل صالح	حدیث ولایت/سال: ۷۸
	سلطه‌ناپذیری	حدیث ولایت/سال: ۹۲
سلطه‌ستیزی	جهت‌گیری ضد سلطه	حدیث ولایت/سال‌های: ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۷۸، ۷۵، ۷۰
	دشمن‌شناسی	حدیث ولایت/سال‌های: ۹۲، ۹۰
پایداری و تاب‌آوری اقتصادی	ثبات اقتصاد کلان	حدیث ولایت/سال: ۹۱
	ایستادگی و تاب‌آوری	حدیث ولایت / سال‌های: ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۳، ۷۶، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹
خوداتکایی اقتصادی	خودکفایی اقتصادی راهبردی	حدیث ولایت/سال‌های: ۹۳، ۹۰، ۸۹، ۸۵، ۸۴، ۹۴
	خوداتکایی اقتصادی	حدیث ولایت/سال‌های: ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۷۴، ۹۵
	استقلال اقتصادی	حدیث ولایت/سال‌های: ۸۷، ۷۲، ۶۹
رشد پویا و باثبات	تأمین کارآمدی اقتصادی	حدیث ولایت/سال‌های: ۹۰، ۸۹، ۸۱، ۷۵
	رشد پویا و مستمر	حدیث ولایت/سال‌های: ۸۵، ۸۰، ۷۰، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰

مضامین	مقولات	نشانی
استحکام و مقاوم‌سازی اقتصاد	احیاء بخش‌های نیمه‌تمام	حدیث ولایت/سال:۹۵
	بهره‌وری از انرژی	حدیث ولایت/سال:۹۵
	تقویت تولید ملی	حدیث ولایت/سال‌های:۹۴،۹۵
	فعالیت‌های اقتصادی مزیت‌دار	حدیث ولایت/سال:۹۵
	مدیریت منابع مالی و پولی	حدیث ولایت/سال:۹۵
	نگاه ویژه به صنایع کوچک و متوسط	حدیث ولایت/سال:۹۵
	مردم‌پایه بودن اقتصاد	حدیث ولایت/سال:۹۳
	مقاوم‌سازی اقتصاد	حدیث ولایت/ سال‌های: ۷۰،۷۱،۷۴،۷۸،۸۲،۸۷،۸۹،۹۰،۹۱،۹۲،۹۳،۹۴،۹۵
	اقتصاد درون‌زا	حدیث ولایت/سال‌های:۹۲،۹۴
	زیرساخت‌سازی	حدیث ولایت/سال:۹۲
عدالت‌محوری	مشارکت اقتصادی مردم	حدیث ولایت/سال:۸۵
	عدالت اقتصادی	حدیث ولایت/سال:۹۲
	نفی تحویل ثروت نامشروع	حدیث ولایت/سال:۷۰
افزایش سطح آستانه تحمل جامعه	افزایش سطح آستانه تحمل مردم و مسئولان	حدیث ولایت/سال‌های:۹۱،۶۹،۷۴،۸۰،۸۹،۹۰
	افزایش رضایت عمومی	حدیث ولایت/سال‌های:۹۰،۹۱،۹۲،۹۳،۹۴
	اتحاد و همبستگی	حدیث ولایت/ سال‌های:۶۹،۷۰،۷۲،۷۵،۷۶،۷۷،۸۲،۸۷،۸۸،۸۹،۹۰،۹۱،۹۲،۹۴
	امیدآفرینی در جامعه	حدیث ولایت/سال‌های:۷۲،۸۹،۹۱
کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی	بصیرت‌افزایی	حدیث ولایت/سال‌های:۸۱،۸۸،۸۹،۹۰،۹۱،۶۹،۷۶
	اصلاح الگوی مصرف	حدیث ولایت/سال‌های:۷۷،۸۶،۹۴،۹۵
برون‌گرایی	کاهش وابستگی به نفت	حدیث ولایت/سال:۹۳
	انتقال فناوری پیشرفته	حدیث ولایت/سال:۹۵
تولید دانش‌بنیان	دیپلماسی اقتصادی	حدیث ولایت/سال‌های:۷۱،۷۵،۷۸،۷۹،۸۹،۹۰،۹۱،۹۲،۹۳،۹۴
	نظام ملی نوآوری	حدیث ولایت/سال:۹۳
ارتقاء رقابت‌پذیری اقتصادی	اقتصاد دانش‌بنیان	حدیث ولایت/سال‌های:۹۲،۹۵
	خصوصی‌سازی و توانمندسازی	حدیث ولایت/سال‌های:۸۵،۹۰
	نوآوری و ابتکار	حدیث ولایت/سال‌های:۸۱،۸۳،۸۴،۸۵،۸۶،۸۸،۸۹،۹۰،۹۱،۹۲
	اقتدار علمی	حدیث ولایت/سال‌های:۹۲،۹۳،۹۴

مضامین	مقولات	نشانی
سلامت	فسادستیزی	حدیث ولایت/سال: ۹۵
اقتصادی	مقابله با پول‌شویی	حدیث ولایت/سال: ۷۰
	عزم ملی	حدیث ولایت/سال‌های: ۸۱، ۹۲
	جهاد اقتصادی	حدیث ولایت/سال‌های: ۶۹، ۷۱، ۷۵، ۸۱، ۸۶، ۸۷، ۹۰، ۹۲، ۹۴
	تدابیر اقتصادی	حدیث ولایت/سال‌های: ۷۴، ۸۷، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵
مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه	تبدیل تحریم به فرصت	حدیث ولایت / سال‌های: ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۹، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵
	اقتدار آفرینی ملی	حدیث ولایت / سال‌های: ۶۸، ۷۰، ۷۱، ۷۳، ۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۶، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۴
	رصد مخاطرات اقتصادی	حدیث ولایت/سال‌های: ۸۱، ۸۰، ۷۵، ۶۸، ۹۲، ۹۴، ۸۷
	بهره‌مندی از تجربیات ارزشمند	حدیث ولایت/سال‌های: ۸۰، ۸۳، ۹۲، ۹۳

گزاره‌های صریح یا مفاهیم ضمنی مستخرج از تحلیل محتوای کیفی فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نشان می‌دهد که مقولاتی چون تسلیم‌ناپذیری، خودباوری، معنویت‌گرایی، ایستادگی و تاب‌آوری، الگوسازی جهانی، اتحاد و همبستگی، مقاوم‌سازی اقتصاد، صبر و ایستادگی، جهت‌گیری ضدسلطه، خودکفایی اقتصادی راهبردی، افزایش سطح آستانه تحمل مردم و مسئولان، رشد پویا و مستمر، تدابیر اقتصادی، نوآوری و ابتکار، بصیرت‌افزایی، جهاد اقتصادی، رصد مخاطرات اقتصادی، دیپلماسی اقتصادی، اقتدارآفرینی ملی و تبدیل تحریم به فرصت بیش از سایر مفاهیم در این گفتمان برجسته بوده‌اند.

تحلیل گفتمان مجموعه بیانات، تدابیر و فرامین امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

با توجه به گذشت قریب چهار دهه از عمر با برکت انقلاب اسلامی ایران و استقرار نظام اسلامی مبتنی بر تعالیم دین مبین اسلام و لزوم پیروی ساختارها، قوانین و تصمیم‌گیری‌ها در کشور با اقتضائات و جنبه‌های متغیر تحولات و روند پُرشتاب تغییرات در جهان، منطقه و کشور، ضروری است که تغییرات لازم بر اساس شاخص‌های متقن و

قابل اتکا در نظر گرفته شود (گروه مطالعات امنیتی - راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۸۸: ۷۰-۶۹) و بهترین مقیاس برای این وضعیت، فرمایشات و تدابیر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) بوده که می‌تواند به‌عنوان راهنمایی برای مدیریت و انجام امور کشور مورد استفاده قرار گیرد. بر همین اساس برای تحلیل گفتمان ایشان در این پژوهش از نظریه گفتمانی «لاکلا و موفه»^۱ که این تحلیل را شناخت رابطه گزاره‌ها با یکدیگر و نگرستن به کل آن چیزی که نتیجه این روابط است، دانسته‌اند (آصف، ۱۳۹۰) استفاده شده است. از نظر این دو پژوهشگر، برای تحلیل گفتمان باید یک متن اصلی [جامعه‌ای از داده‌ها] را در نظر گرفت و سپس، دال و مدلول و دیگر عناصر گفتمانی نظیر مفصل‌بندی، حوزه گفتمانگی، عناصر، لحظه‌ها، انسداد توقف، ضدیت، ازجاشدگی و استیلا را کشف نمود. بر اساس روش «لاکلا و موفه»، برای تحلیل گفتمان بیانات و فرامین حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ضروری است شرایط زمانی و زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بیانات و آثار مورد نظر بررسی و ارتباطات فراکلامی در آن‌ها کشف شود. نظر به اینکه در مرحله قبل، مقولات و مضامین گفتمان معظم‌له از طریق تحلیل محتوا به دست آمده است، در راستای احصاء عناصر گفتمانی و تحقق این هدف (که در جدول ۷ نشان داده شده‌اند) و با توجه به شرایط یادشده، پژوهش حاضر با مطالعه اسناد، منابع کتابخانه‌ای و همچنین مصاحبه با خبرگان مرتبط با موضوع مورد مطالعه، مبادرت به انجام این امر نمود.

الف) بررسی شرایط زمانی، زمینه‌ها و ارتباطات فراکلامی

بررسی و مطالعه اخبار، گزارش‌ها، مصاحبه‌ها، مقالات اجتماعی، علمی و اقتصادی منتشرشده در بازه‌های زمانی مختلف از انتخاب حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در سال ۱۳۶۸ به‌عنوان ولی فقیه و زعامت امر مسلمین تا آغازین دهه ۷۰ نشان می‌دهد، دوران رهبری معظم‌له در شرایطی آغاز شد که با نقض مکرر آتش‌بس توسط عراق و تبلیغات وسیع برای پیروز قلمداد کردن خود در جنگ، کشور در حالت نه جنگ - نه صلح قرار داشت و حدود یک سال پس از آن، با حمله ارتش بعثی به کویت، جنگ رسماً پایان یافت.

۱. Laclau and Mouffe

پس از پایان دفاع مقدس - با توجه به افزایش قیمت جهانی نفت ناشی از آسیب زیرساخت‌های نفتی کویت توسط ارتش عراق - درآمد نفتی مناسبی عاید کشورمان شد که دولت وقت از این منابع برای ایجاد زیرساخت‌های کشور بهره گرفت. در اوایل دهه ۷۰، اعمال سیاست‌های آزادسازی اقتصادی، منجر به تورم شدید و فشار اقتصادی کم‌سابقه‌ای به کشور شد.

در اواخر دهه ۷۰ و با تغییر دولت سازندگی و روی کار آمدن دولت اصلاحات، استکبار جهانی با رویکرد براندازی نرم، تلاش همه‌جانبه‌ای را برای تغییر هویت فرهنگی مردم ایران اسلامی آغاز کرد. دشمن تلاش‌هایی را برای این منظور در پیش گرفت، به گونه‌ای که حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از آن‌ها به عنوان تهاجم فرهنگی، شبیخون فرهنگی و استحاله فرهنگی نام بُردند. بی‌ثباتی سیاسی که در سال‌های ۷۸ تا ۸۲ به اوج رسید، هم‌زمان بود با تشدید تحریم‌های خارجی که تحت عنوان موسوم به «قانون داماتو» علیه سرمایه‌گذاری در بخش صنعت نفت ایران اعمال شد. در دهه ۸۰، با استقرار دولت متمایل به گفتمان انقلاب اسلامی، تلاش برای دستیابی به فناوری‌های جدید نظیر سلول‌های بنیادی، نانوفناوری، هسته‌ای و فضایی با موفقیت‌های بزرگی همراه شد و هم‌زمان، فشارهای خارجی برای تسلیم نظام اسلامی در برابر استکبار جهانی نیز مضعف شد. در پایان دهه ۸۰، دشمنان با جنگ نرم و سیاست نفوذ و استحاله، به دنبال فروپاشی نظام جمهوری اسلامی از درون بودند و پس از بیست سال کار، فتنه ۸۸ را با کمک ضدانقلاب و ریزش‌های انقلاب پدید آوردند و آسیب‌های فراوانی را متوجه کشور نمودند، به طوری که در سال ۹۱، تحریم‌های مالی و بانکی به اوج خود رسید و سقوط بسیار سریع و شدید ارزش پول ملی و ناامنی اقتصادی کم‌سابقه‌ای را پدید آورد. با روی کار آمدن دولت اعتدال و کاهش تنش‌های دست‌ساخته استکبار و متحدانش در موضوع هسته‌ای از طریق توافقنامه برنامه جامع اقدام مشترک (موسوم به برجام) و نیز اتخاذ سیاست‌های پولی انقباضی، تاحدودی تورم مهار و تثبیت شد ولی استکبار جهانی با توجه به نیت خصمانه خود برای زمین‌گیر کردن و ممانعت از رشد و شکوفایی علمی و اقتصادی کشور، با بهانه‌های واهی، همچنان دست از دشمنی خود برنداشته و تحریم‌ها و دشمنی‌ها وجود دارد.

با گذار از مرحله تثبیت نظام، حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) دهه چهارم انقلاب را به نام دهه پیشرفت و عدالت نام‌گذاری کردند و با انتخاب نام‌هایی برای هر سال، جهت حرکت عموم مردم و نخبگان به کار و تلاش مضاعف، نوآوری و شکوفایی، جهاد اقتصادی، اشتغال‌آفرینی، حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی، حمایت از تولید ملی و مدیریت جهادی تشویق و رهنمون ساختند و در این راستا با ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مبتنی بر توجه به راهبرد استحکام ساخت درونی اقتدار ملی در مقابل با تکانه‌های بیرونی چون تحریم‌های اقتصادی بر ضرورت تبیین و گفتمان‌سازی آن به‌منظور مقاومت‌سازی و استحکام‌بخشی اقتصاد کشور تأکید نمودند.

ب) تحلیل گفتمان حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی)

برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌های مناسب در راستای پیشرفت نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، تنها با رجوع به اهداف و آرمان‌های واقعی نهفته در ارزش‌های والای انقلاب اسلامی ممکن خواهد بود. ارزش‌های بی‌بدیلی که در اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) به‌صورت یک کل منسجم و یکپارچه وجود دارد و ایشان همواره بر آن‌ها به‌عنوان خطوط راهبردی و هادی جامعه تأکید دارند. بر این مبنا اندیشه و سیره ایشان به‌منزله یک کل منسجم و واحد در افق‌های بلندمدت خود، نقاط روشنی را در خطابه‌ها و فرمایشات خود متناسب با شرایط و مقتضیات سیاسی-اجتماعی دنبال می‌کند. یکی از مهم‌ترین بخش‌های اندیشه ایشان، وجوه اقتصادی در این کل منسجم و واحد است. در زیر به چند فراز به‌صورت نمونه از بیانات و فرمایشات معظم‌له در زمینه مواجهه با تحریم‌های اقتصادی دشمن به‌منظور استخراج نشانه‌های تشکیل‌دهنده حوزه تحلیل گفتمانی ایشان به تفکیک هر یک از نشانه‌ها و عناصر اشاره می‌شود.

دال مرکزی^۱ در راستای انجام تحلیل بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) و یافتن دال

۱. «دال مرکزی» در منظومه گفتمانی، نشانه‌ای است که نیروی جاذبه آن، دیگر نشانه‌های داخل گفتمان را به خود جذب نموده و به آن‌ها معنا و هویت می‌بخشد.

مرکزی این گفتمان که سایر عناصر منظومه اندیشه‌ای ایشان را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد، فرازی از آن فرمایشات به‌عنوان شاهد آورده می‌شود. «ازجمله چیزهایی که همت مضاعف را در زمینه اقتصادی نشان می‌دهد، مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه با تحریم‌هایی است که غرب به سرمدمداری آمریکا و متأسفانه پیروی کورکورانه بعضی از دولت‌های اروپایی از آمریکا علیه ایران اعمال کرد» (جمع زائران حرم مطهر رضوی، ۹۰/۰۱/۰۱). در این گفتمان، بر ضرورت داشتن همت و کوششی مضاعف در حوزه اقتصاد تأکید شده و ازجمله مصادیق آن برخورد یا همان «مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه» با تحریم‌های دشمن را قلمداد می‌نماید که در این زمینه می‌توان از آن به‌عنوان دال مرکزی این گفتمان برای مقابله و خنثی‌سازی تحریم‌ها یاد کرد.

عناصر: در این گفتمان، نشانه‌های «توجه به آرمان‌ها در شرایط تحریم»، «الگوگیری از اسلام در شرایط تحریم»، «رعایت ارزش‌ها در شرایط تحریم»، «سلامت اقتصادی در شرایط تحریم»، «روحیه سلطه‌ستیزی در شرایط تحریم»، «خودتکایی اقتصادی در شرایط تحریم»، «رشد پویا و باثبات در شرایط تحریم»، «عدالت‌محوری در شرایط تحریم»، «افزایش سطح آستانه تحمل جامعه در برابر تحریم»، «پایداری و تاب‌آوری اقتصادی در برابر تحریم»، «برون‌گرایی در شرایط تحریم»، «تولید دانش‌بنیان در شرایط تحریم»، «کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی در برابر تحریم»، «مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه با تحریم»، «استحکام و مقاوم‌سازی اقتصاد در برابر تحریم» و «ارتقاء رقابت‌پذیری اقتصادی در شرایط تحریم» به‌عنوان دال‌های سرگردان و شناوری (عناصر) تلقی می‌شوند که در حوزه گفتمانگی تاکنون معنا و هویت اصلی خود را نیافته‌اند و گفتمان‌های رقیب تلاش دارند تا بر آن‌ها تسلط یابند. برای نمونه در این فراز چنین آمده: «این نیست که ما خیال کنیم دشمنی آمریکا با جمهوری اسلامی ایران به خاطر مسئله هسته‌ای است؛ نه، مسئله، مسئله دیگری است؛ [مسئله این است که] ملت ایران به خواسته‌های آمریکا نه گفت، ملت ایران گفت آمریکا علیه ما هیچ غلطی نمی‌تواند بکند» (دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان به مناسبت روز ملی مبارزه با استکبار

۱. عناصر؛ دال‌های سرگردان و شناوری هستند که در حوزه گفتمانگی به سر می‌برند و هنوز معنا و هویت گفتمانی نیافته‌اند. از این رو گفتمان‌های رقیب تلاش می‌کنند تا بر آن‌ها تسلط یابند و هویت دلخواه خود را به آن‌ها بدهند.

جهانی، ۹۲/۰۸/۱۲) و نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری یکی از دلایل اعمال تحریم‌ها برشمرده می‌شود و در راستای مقابله با آن، بر داشتن جهت‌گیری ضد سلطه و عنصر «روحیه سلطه‌ستیزی در شرایط تحریم» تأکید شده است. همچنین در فرازی دیگر: «دشمن با تحریم و با فشار اقتصادی گوناگون سعی کرد مردم را از میدان خارج کند... بیشترین فشار برای این است که مردم ناراحت شوند، مردم در تنگنا قرار بگیرند، مردم زیر فشار قرار بگیرند، شاید بتوانند به این وسیله بین مردم و نظام اسلامی فاصله ایجاد کنند...» (دیدار کارگران و فعالان بخش تولید کشور، ۹۲/۰۲/۰۷)، ایشان هدف از اعمال تحریم‌ها علیه کشور را، خارج کردن مردم از صحنه، ایجاد شکاف بین مردم و نظام و به دنبال آن ایجاد نارضایتی عمومی در کشور عنوان می‌نماید و در راستای مقابله با آن می‌باید بر مفاهیم مهمی چون اتحاد و همبستگی و افزایش رضایت عمومی که می‌توانند ذیل عنصر «افزایش سطح آستانه تحمل جامعه در برابر تحریم» قرار گیرند، توجه کرد و از آن‌ها بهره بُرد.

لحظه‌ها! در ادامه پیدایش عناصر گفتمانی و بیرون آمدن آن‌ها از حالت شناوری، عناصر «روحیه سلطه‌ستیزی در شرایط تحریم»، «خوداتکایی اقتصادی در شرایط تحریم»، «عدالت‌محوری در شرایط تحریم»، «تولید دانش‌بنیان در شرایط تحریم» و «پایداری و تاب‌آوری اقتصادی در برابر تحریم» به‌عنوان لحظه‌های این گفتمان احصاء گردیدند. «...ایشان گفتند که هر جایی که ما به توانایی دست پیدا کنیم، آنجا تحریم از بین می‌رود؛ راست هم می‌گویند» (دیدار کارگران در گروه صنعتی مینا، ۹۳/۰۲/۱۰)، در این فراز، خودکفایی عامل ایستادگی در برابر تحریم دانسته شده که در راستای خنثی‌سازی آن می‌توان بر عنصر «خوداتکایی اقتصادی در شرایط تحریم» تأکید و توجه داشت. در بخشی دیگر چنین آمده: «...محاصره اقتصادی به خاطر همین بود؛ تحریم‌های شدیدی که در این سال‌های اخیر برقرار کردند، برای همین است؛ تشکیل گروه‌های تکفیری در شرق و در غرب کشور ما همه برای همین است که این انقلاب را از بین ببرند...» (دیدار مردم قم، ۹۴/۱۰/۱۹) که در اینجا بر موضوع اعمال تحریم‌ها جهت براندازی نظام و عنصر «پایداری و تاب‌آوری اقتصادی در

۱. عناصری که از حوزه گفتمانی بیرون آمده‌اند و از حالت شناوری رهایی یافته و در چهارچوب یک گفتمان، پهلو گرفته‌اند.

برابر تحریم» برای مقابله با آن‌ها تأکید شده است. همچنین در بند (۷) اصل چهل و سوم قانون اساسی آمده است: «استفاده از علوم و فنون و تربیت افراد ماهر به نسبت احتیاج برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور» که در آن بر موضوع به‌کارگیری علم و فناوری به‌عنوان یک اصل اقتصادی نظام جمهوری اسلامی تأکید شده که این امر بیانگر ضرورت توجه به عنصر «تولید دانش‌بنیان در شرایط تحریم» در حوزه اقتصادی کشور بوده و به دنبال آن می‌تواند در مقابله با تحریم‌های اقتصادی علیه کشور مؤثر واقع شود.

ضدیت! در گفتمان حاضر «اعمال تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی (تهدیدها) توسط دشمن» به‌عنوان «ضدیت و خصومت» در ارتباط با غیر و رقیب خود یعنی «پایداری و تاب‌آوری اقتصادی در برابر تحریم» هویت پیدا می‌کند. همچنان که در فراز: «یکی از خیانت‌های آمریکا، محاصره و فشار اقتصادی برای ساقط کردن دولت در سال‌های پنجاه‌ونه و شصت و آن وقت‌ها بود» (دیدار دانش‌آموزان، دانشجویان و اقشار مختلف مردم به مناسبت یوم‌الله سیزده آبان، ۱۴/۰۸/۷۶)، حکایت از براندازی نظام به‌واسطه اعمال تحریم دارد که به‌منظور مقابله و خنثی‌سازی آن باید بر موضوع ایستادگی و تاب‌آوری در راستای عنصر «پایداری و تاب‌آوری اقتصادی در برابر تحریم» همت گماشت و در همین گفتمان، ضدیت و خصومت آن با عنوان «اعمال تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی (تهدیدها) توسط دشمن» تجلی و بروز می‌یابد.

چالش: گفتمان کنونی نیز برای استیلا با چالش‌هایی روبه‌رو است که باید بر آن‌ها فائق آید. چالش‌های مربوط به گفتمان مقابله با تحریم‌های اقتصادی عبارت‌اند از: «عدم تبدیل تحریم به فرصت»، «نداشتن تدابیر اقتصادی»، «عدم بهره‌مندی از تجربیات ارزشمند»، «نداشتن بصیرت» و «عدم تلاش و کوشش مستمر (جهاد)». در گفتمان حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نیز بنا به شرایط به این موضوعات اشاره نموده‌اند؛ ازجمله چنین می‌فرمایند: «اما به‌عکس، اگر با امتحان و ابتلای الهی برخورد بد بشود و جامعه با عدم

۱. ضدیت، (خصومت و غیریت‌سازی)؛ «خصومت» به رابطه یک پدیده با پدیده‌های دیگر اشاره دارد و نقش تعیین‌کننده‌ای در هویت‌بخشی آن پدیده بازی می‌کند. اهمیت این مفهوم در آن است که هر چیزی در ارتباط با غیر و رقیب، هویت پیدا می‌کند، چراکه پدیده‌ها هویت و ذات ثابتی ندارند.

بصیرت و ضعف اراده و سردرگمی و عدم استفاده از فرصت‌های الهی و رو آوردن به ضعف‌ها و نقص‌های بشری با حادثه مواجه شود، مصیبت وارده، آن‌ها را نخواهد ساخت و پیش نخواهد برد؛ بلکه مصیبت مضاعفی را به بار خواهد آورد» (سخنرانی در مراسم بیعت وزیر آموزش و پرورش، معلمان و جمعی از دانش‌آموزان استان تهران، ۱۳۶۸/۰۳/۲۶) که در این فراز، «نداشتن بصیرت» را موجب ایجاد زیان و خُسران مضاعف ناشی از عدم استفاده از فرصت‌های پیش روی جامعه دانسته‌اند و از سویی دیگر، «عدم تبدیل تهدید (تحریم) به فرصت» را نیز یکی از آسیب‌های این گفتمان قلمداد نموده‌اند.

ازجاشدگی! در این گفتمان، «تهدید فزاینده قلمداد کردن تحریم‌ها توسط دشمن» که ناشی از رشد خصومت و ضدیت بوده و نمی‌تواند در نظام گفتمانی موجود، قرار گیرد، به‌عنوان عنصر «ازجاشدگی» گفتمان حاضر نمود می‌یابد. برای نمونه، در فرازی بر استفاده دشمن از ابزار تهدید به تحریم نفتی به‌منظور اعمال فشار به جامعه تأکید و توجه شده و چنین آمده است: «لذا هرچه تهدید کنند، به ضررشان است. البته آن‌ها و دیگران بدانند- می‌دانند هم- که ما هم در برابر تهدید به جنگ و تهدید به تحریم نفتی، تهدیدهایی داریم که در وقت خودش، آن وقتی که لازم باشد، ان‌شاءالله اعمال خواهد شد» (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ترجمه خطبه عربی، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴).

گفتمان رقیب: گفتمان حاضر که بر مقوله «مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه با تحریم» تأکید دارد، دارای گفتمان رقیبی تحت عنوان «اقتضا و انفعال» است که تلاش می‌کند خود را در عرصه گفتمان‌سازی، ترویج و تثبیت نماید. در گفتمان حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نیز به موضوع گفتمان رقیب اشاره شده و چنین می‌فرمایند: «نظام اسلامی و مسئولان و ستون‌های نگه‌دارنده این نظام در کنار آحاد مردم وظایفی دارند، نمی‌توان این وظایف را در نسبت با حوادث تعریف کرد؛ یعنی حادثه‌ای اتفاق می‌افتد، ما به‌صورت انفعالی در مقابل این حادثه یک حرکتی بکنیم، یک موضعی بگیریم، یک اقدامی بکنیم، این

۱. ازجاشدگی؛ حادثی که حاصل رشد خصومت، ضدیت و تکرر در جامعه‌اند و نمی‌توانند با نظم گفتمانی موجود، نمادپردازی شوند.

نمی‌شود؛ این به معنای کشانده شدن نظام جمهوری اسلامی به این سو و آن سو است» (بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری در پایان اجلاس دو روزه خبرگان، ۱۴/۰۶/۱۳۹۲).

استیلا: به منظور سیطره یافتن گفتمان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران و برتری یافتن آن بر گفتمان‌های رقیب و تثبیت معانی مورد نظر در حوزه گفتمانگی، با توجه به تازه مطرح شدن موضوع در میان جامعه و استیلائی نسبی آن، کماکان نیازمند تلاش مستمر و بی‌وقفه به منظور پذیرش در بین عموم مردم در برابر گفتمان رقیب اقتضا و انفعال است.

در مجموع می‌توان خلاصه تحلیل گفتمان انجام شده برای بیانات و فرامین مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در حوزه مقابله با تحریم‌های اقتصادی را در جدول ۷ مشاهده کرد.

جدول ۷: خلاصه تحلیل گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه مقابله با تحریم‌های اقتصادی

گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	
دال مرکزی	مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه با تحریم
عناصر	توجه به آرمان‌ها در شرایط تحریم، الگوگیری از اسلام در شرایط تحریم، رعایت ارزش‌ها در شرایط تحریم، روحیه سلطه‌ستیزی در شرایط تحریم، خوداتکایی اقتصادی در شرایط تحریم، رشد پویا و باثبات در شرایط تحریم، سلامت اقتصادی در شرایط تحریم، عدالت‌محوری در شرایط تحریم، افزایش سطح آستانه تحمل جامعه در برابر تحریم، پایداری و تاب‌آوری اقتصادی در برابر تحریم، برون‌گرایی در شرایط تحریم، تولید دانش‌بنیان در شرایط تحریم، کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی در برابر تحریم، مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه با تحریم، استحکام و مقاوم‌سازی اقتصاد در برابر تحریم، ارتقاء رقابت‌پذیری اقتصادی در شرایط تحریم
لحظه‌ها	روحیه سلطه‌ستیزی در شرایط تحریم، خوداتکایی اقتصادی در شرایط تحریم، عدالت‌محوری در شرایط تحریم، پایداری و تاب‌آوری اقتصادی در برابر تحریم، تولید دانش‌بنیان در شرایط تحریم
ضدیت	اعمال تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی (تهدیدها) توسط دشمن
چالش	عدم تبدیل تحریم به فرصت، نداشتن تدابیر اقتصادی، عدم بهره‌مندی از تجربیات ارزشمندی، نداشتن بصیرت، عدم تلاش و کوشش مستمر (جهاد)
ازجاشدگی	تهدید فزاینده قلمداد کردن تحریم‌ها توسط دشمن
گفتمان رقیب	اقتضایی و انفعالی

۱. استیلا یا هژمونیک شدن یک گفتمان به معنای پیروزی آن در تثبیت معانی مورد نظرش است.

گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	
استیلا	نسبی

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در وهله نخست، نتایج حاصل از انجام تحلیل محتوای کمی در این پژوهش که بیانگر میزان فرمایشات و اشارات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به حوزه مقابله با تحریم‌ها است، حاکی از آن است که ایشان به فراخور شرایط زمانی و مکانی، به صراحت (۲۶۵ بار تکرار واژه تحریم) و یا ضمنی (۶۰ بار تکرار واژه فشار) دارای بیشترین اشارات واژگانی در این زمینه بوده‌اند. در ادامه انجام تحلیل محتوای کیفی تدابیر و فرامین معظم‌له، نتایج حاصل از آن نشان می‌دهد که مقولات «تسلیم‌ناپذیری»، «خودباوری»، «معنویت‌گرایی»، «ایستادگی و تاب‌آوری»، «الگوسازی جهانی»، «اتحاد و همبستگی»، «مقاوم‌سازی اقتصاد»، «صبر و ایستادگی»، «جهت‌گیری ضدسلطه»، «خودکفایی اقتصادی راهبردی»، «افزایش سطح آستانه تحمل مردم و مسئولان»، «رشد پویا و مستمر»، «تدابیر اقتصادی»، «نوآوری و ابتکار»، «بصیرت‌افزایی»، «جهاد اقتصادی»، «رصد مخاطرات اقتصادی»، «دیپلماسی اقتصادی»، «اقتدارآفرینی ملی» و «تبدیل تحریم به فرصت»؛ گزاره‌های صریح یا مفاهیم ضمنی هستند که بیش از مفاهیم دیگر برجسته بوده‌اند. در مجموع، نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های به‌دست‌آمده از این پژوهش از طریق تبیین گفتمان و انجام تحلیل‌های محتوای کمی و کیفی، مفاهیم، مقولات و مضامین مستخرجه از فرمایشات و اندیشه‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نشان می‌دهد که دال مرکزی و اساسی در اندیشه ایشان پیرامون مقابله با تحریم‌های اقتصادی که در حوزه گفتمانگی و مقابله با نظام سلطه (گفتمان رقیب) در سطح جامعه و مسئولین تاحدای تبیین و جاری شده است، مبتنی بر «مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه با تحریم» در مقابل این پدیده ظالمانه است ولی مواردی چون عدم تبدیل تحریم به فرصت، نداشتن تدابیر اقتصادی لازم، عدم بهره‌مندی از تجربیات ارزشمند در زمینه تحریم‌ها، نداشتن بصیرت و همچنین عدم تلاش و کوشش مستمر (جهاد) برای مقابله با تحریم‌ها می‌توانند به منزله آسیب‌ها و چالش‌های این عنصر اساسی تلقی شوند. از سویی دیگر، گرچه دشمن در پی ترویج اندیشه تهدید فزاینده قلمداد کردن تحریم‌ها در بین مردم و مسئولین کشور به‌عنوان

از جاشدگی گفتمان حاضر است تا اعمال تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی (تهدیدها) را در ضدیت با این گفتمان مؤثرتر و کارآمدتر سازد، اما می‌توان با بهره‌گیری و پافشاری بر روحیه سلطه‌ستیزی و خوداتکایی اقتصادی، دانش‌بنیان نمودن تولیدات همراه با تأکید بر ایجاد عدالت در شرایط تحریم و همچنین پایداری و تاب‌آوری اقتصادی به‌عنوان لحظه‌های این گفتمان، بر مشکلات و مسائل ناشی از وضع تحریم‌های دشمن فائق آمد.

با عنایت به استخراج عناصر و ارکان حوزه اندیشه‌ای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی، اقدامات زیر و اجرای آن‌ها توسط تصمیم‌گیرانی که در این حوزه دارای مسئولیت هستند، پیشنهاد می‌شود:

- بهره‌مندی هرچه بیشتر از گفتمان و منظومه اندیشه‌ای حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) توسط مسئولین نظام در حوزه خط‌مشی‌گذاری برای بخش‌های تقنینی، اجرایی و قضایی در سطح کلان به‌منظور مقابله با تحریم‌ها.
- الهام‌گیری از آرمان‌ها با تأکید بر رعایت ارزش‌های انقلابی و اسلامی در حوزه برنامه‌ریزی و تدابیر اجرایی لازم متناسب با شرایط تحریم.
- تلاش بی‌وقفه در عرصه اقتصاد (مدیریت جهادی) در راستای ایجاد خوداتکایی اقتصادی برای مقابله با شرایط تحریم.
- برقراری عدالت در سطح آحاد جامعه به‌منظور افزایش سطح آستانه تحمل عمومی (مردم و مسئولین) در برابر تحریم.
- توجه به اقتصاد دانش‌بنیان و بهره‌مندی از آن در جهت تقویت تولیدات دانشی کشور برای مقابله با شرایط تحریمی.
- داشتن رویکردی هوشمندانه و مقتدرانه در مواجهه با تحریم‌های ظالمانه دشمنان علیه کشور و اجتناب از اتخاذ هرگونه تصمیم‌گیری منفعلانه در مقابله با آن‌ها.
- ایجاد رشد مستمر و پویا همراه با ثبات اقتصادی در شرایط تحریم.
- استفاده توأمان از ظرفیت‌های موجود در عرصه بین‌الملل و توانمندی‌های دیپلماتیک داخلی در جهت برون‌گرایی و جلوگیری از انزوای کشور در شرایط تحریم.
- ضرورت توجه به مقوله سلامت اقتصادی در راستای ایجاد بستر مناسب برای ارتقاء رقابت‌پذیری در بخش اقتصاد متناسب با شرایط تحریم.

- مقاوم سازی اقتصاد در جهت پایداری و تاب آوری و کاهش آسیب های احتمالی ناشی از اعمال تحریم ها.

فهرست منابع و مآخذ

الف. فارسی

- امام خامنه ای (مدظله العالی) (۱۳۹۴)، حدیث ولایت (مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) شهریور ۱۳۶۶ تا اسفند ۱۳۹۳)، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری.
- امام خامنه ای (مدظله العالی)، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: WWW.Khamenei.ir
- آصف جوادی، محمد (۱۳۹۰)، روش تحلیل گفتمان، *دوماهنامه زمزم معارف*، سال هشتم، شماره ۳۰.
- انصاریان، مجتبی (۱۳۹۳)، *تأثیر تحریم های تحمیلی بر ایران از منظر دکترین امنیت انسانی*، تهران، مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
- بیات، محسن (بهار ۱۳۹۵)، جهانی شدن اقتصادی و نقش تهدید نظامی در راهبرد آمریکا برای کارآمدی تحریم ایران، *فصلنامه سیاست*، سال چهل و ششم، شماره ۱.
- خلیلی شورینی، سیاوش (۱۳۹۱)، *روش های پژوهش آمیخته (با تأکید بر بومی سازی)*، تهران، انتشارات یادواره کتاب.
- دانایی فرد، حسن و امامی، سید مجتبی (پاییز و زمستان ۱۳۸۶)، استراتژی های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه پردازی داده بنیاد، *دوفصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی*، سال اول، شماره ۲.
- رهبر، فرهاد؛ دهقان، نبی الله؛ سیف، الله مراد. آل اسحاق، یحیی و فرج الله زاده، محمد (زمستان ۱۳۹۶)، الگوی پارادایمی مقابله با تحریم های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، سال اول، شماره ۴.
- زهرانی، مصطفی (۱۳۷۶)، *نظریه های تحریم اقتصادی*، تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- علوی، سید یحیی و امیری، داریوش (بهار ۱۳۹۵)، نقش کنگره و وزارت خزانه داری آمریکا در اعمال تحریم های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران (۲۰۱۲-۲۰۱۴)، *فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی*، سال دهم، شماره ۳۴.
- غفاری آشتیانی، پیمان؛ مظفری، امین و آل مجتبی، زهرا (پاییز ۱۳۹۳)، تغییرات رفتار مصرف کننده در پی تحریم اقتصادی، *مجله مدیریت بازاریابی*، شماره ۲۴.
- کازرونی، علیرضا؛ قربانی، عادل و ثقفی کلوانق، رضا (بهار ۱۳۹۴)، بررسی کارایی تحریم های یک جانبه و چندجانبه بر تجارت خارجی محصولات غیرنفتی در ایران، *فصلنامه نظریه های کاربردی*

اقتصاد، سال دوم، شماره ۱.

- کریمی، محمدصادق (پاییز ۱۳۹۶)، بررسی اثر وجود کشور رقیب و امکان اقدام متقابل در نتایج تحریم‌ها؛ نمونه موردی تحریم ایران، *فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، سال هفتم، شماره ۲۴.
- کیمیایی، رضا؛ خرازی م. آذر، زهرا و سلطانی فر، محمد (بهار ۱۳۹۴)، روش‌های اطلاع‌رسانی در شرایط تحریم بین‌المللی، *فصلنامه تخصصی علوم سیاسی*، سال یازدهم، شماره ۳۰.
- گروه مطالعات امنیتی - راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (۱۳۸۸)، *الگوی راهبردی پیشرفت اسلامی - ایرانی*، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- متقی، سمیرا (بهار ۱۳۹۷)، تبیین کارایی تحریم‌های اقتصادی وضع شده علیه جمهوری اسلامی ایران از منظر اقتصاد سیاسی، *فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی*، سال دوازدهم، شماره ۴۲.
- مهربانی، امیرحمزه؛ خنیفر، حسین؛ امیری، علی‌نقی؛ زارعی‌متین، حسن و جندقی، غلامرضا (۱۳۹۰)، معرفی روش‌شناسی نظریه داده‌بنیاد برای تحقیقات اسلامی (ارائه یک نمونه)، *فصلنامه مدیریت فرهنگ سازمانی*، سال نهم.

ب. انگلیسی

- Faraji Dizaji, S. (2014), "The effects of oil shocks on government expenditures and government revenues nexus (with an application to Iran's sanctions)", *Economic Modelling*, Vol.40, pp.299-313.
- Ianchovichina, Elena; Devarajan, Shantayanan and Lakatos, Csilla (2016), "Lifting Economic Sanctions on Iran: Global Effects and Strategic Responses", Policy Research Working Paper 7549, Middle East and North Africa Region, World Bank, February 2016, Available at: <http://documents.worldbank.org>
- Macaluso, Agnese (2014), "The Apparent Success of Iran Sanctions", The Hague Institute for Global Justice, Working Paper 2, August 2014, Available at: <https://www.thehagueinstituteforglobaljustice.org>
- Parsi, Rouzbeh and Esfandiary, Dina. (2016), "An EU Strategy for relations with Iran after the nuclear deal", Policy Department, Directorate-General for External Policies, European Union, June 2016, Available at: www.europarl.europa.eu

